

Minaxanım NURİYEVA TƏKLƏLİ
Filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
e-mail: proftomris@gmail.com

TÜRK SÖZLƏRİ ƏSASINDA FORMALAŞAN RUS XALQ ATALAR SÖZLƏRİ VƏ DEYİMLƏRİ

Xülasə

Məqalədə rus dilindəki atalar sözü və məsəllərində işlənmiş türk elementləri sistemləşdirilərək şərh olunur. Bu məqsədlə rus xalq atalar sözü toplusu və Vladimir Dalın canlı rus dilinin sözlüyü dil materiallarından seçilən türk komponentli atalar sözləri və məsəlləri bir sıra maraqlı cəhətləri üzrə təsnif edilmişdir (məs., leksik-semantik özəllikləri ilə bir sırada türk sözlərinin işlənmə tezliyinin bəirlənməsi və s. leksik-üslubi xüsusiyyətlərin aşkarlanması istiqamətində işlər). Məlum olur ki, türk dil elementləri rus atalar sözlərində sıx-sıx rastlanır; buna görə də məqalədə ümumişlək sözlərlə yanaşı, digər dil faktlarının (türk yer-yurd, şəhər adlarının, habelə şəxs və tarixi şəxsiyyət adlarının) işləndiyi nümunələrə də yer verilmişdir. Araşdırma zamanı qarşılaşdığımız türk dil elementlərinin rus ədəbi dilində qədim tarix daşması və geniş işlənmə dairəsinə malik olması ortaya çıxır. Bu cəhət türk sözlərinin rus dilində zəruri dil vasitəsi olduğunu təsdiqləyir. Odur ki, rus xalq atalar sözü və deyimlərindəki türk elementlərini struktur və semantik istiqamətdən araşdırmaya cəlb etmək həm dil tarixi, həm də türk sözlərinin başqa sferalarda arealını müəyyənləşdirməkdə xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Açar sözlər: atalar sözü, deyimlər, türk, rus, xalq yaradıcılığı

Minaxanım NURİYEVA TAKLALI

RUSSIAN PROVERBS AND SAYINGS FORMULATED ON THE BASIS OF TURKIC WORD

Summary

This article reviews Turkic elements found in Russian proverbs and sayings systematically. For this reason, Turkic proverbs and sayings which have been selected from the volume of Russian proverbs and Explanatory Dictionary of the Living Great Russian Language by Vladimir Dal have been classified according to their special features (For example, studies performed on the identification of the lexical-stylistic devices like defining the usage frequency of Turkic words along with their lexical-semantic features) It turns out that, Turkic language elements are often found in Russian proverbs: therefore, this article includes some samples with other language factors (the names of Turkic places, cities, and names of people and historcial figures) as well as common words. The research showed that Turkic

language elements bear historical importance in Russian language and possess a wide range of use. This fact affirms that Turkic words have been necessary for communication in Russian. Hence, the study of Turkic elements in Russian proverbs and sayings in regard with their structural and semantic features plays a special role in defining the Turkic words usage in different areas.

Key words: proverbs, sayings, Turkic, Russian, folk literature

Минаханум НУРИЕВА ТАКЛАЛИ

**РУССКИЕ НАРОДНЫЕ ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ
ОБРАЗОВАВШИЕСЯ НА ОСНОВЕ ТУРЕЦКИХ СЛОВ**

Резюме

В статье систематизированы и интерпретированы тюркские элементы, используемые в русских пословицах и поговорках. Для этого пословицы и поговорки с турецким компонентом, выбранные из языковых материалов сборника русских народных пословиц и словаря русского языка Владимира Даля, были классифицированы по ряду нескольких аспектов (например, обнаружение частотности употребления турецких слов вместе с их лексико-семантическими особенностями) и др. в направлении выявления лексико-стилистических особенностей). Оказывается, в русских пословицах часто встречаются элементы турецкого языка; поэтому, кроме общеупотребительных слов, в статью включены примеры других языковых фактов (турецкие топонимы, названия городов, а также имена людей и исторических деятелей). Оказывается, элементы турецкого языка, с которыми мы столкнулись в ходе исследования, имеют древнюю историю и широкий диапазон развития в русском литературном языке. Этот аспект подтверждает, что турецкие слова являются необходимым языковым средством в русском языке. Поэтому изучение тюркских элементов в русских народных пословицах и поговорках приобретает особое значение в структурно-семантическом направлении, как с точки зрения истории языка, так и определения ареала тюркских слов в других сферах.

Ключевые слова: пословицы, поговорки, турок, русский, народное творчество.

Türk sözləri əsasında formalaşan Rus xalq atalar sözləri və deyimləri Atalar sözü və məsəllər deyildikdə bir xalqın müdrik kəlamlarını nəsillərdən nəsillərə ötürülən öyrədici, həyatverici nəsihətlər, bunların sağlam nəticələri nəzərdə tutulur. Bu mənada hər bir xalqın özünün məişətini, xüsusən tarixi taleyini ifadə edən və milli özünüdərək cəhətlərini müəyyənləşdirən öz ata sözləri və məsəlləri vardır. Rus ədəbi dilində türk mənşəli sözlərin varlığı ilə yanaşı əxlaqi-tərbiyəvi nümunələr

(Paşayev, 1991: s.9) olan atalar sözlərində də türk sözləri yetərincədir və Bu məsələ ilə bağlı ilk növbədə onu göstərə bilərək ki, atalar sözü və deyimlərin tərkibindəki bu sözlər fikrin əsas ifadəçiləri kimi çıxış edir; məna, məqsəd, ifadə ağırlığı məhz bu sözlərin üzərinə düşür. Türk dil elementlərinin Rus dilində həyatı, bir növ yaşamı – daha dəqiq desək Türk sözünün zaman və situasiya alanında yaşamına baxsaq Rus yazılı abidələrindən başlayaraq bu günə qədər fəal mövqeyinin şahidi ola bilirik. Bu geniş dairəyə Rus atalar sözləri də daxil olur...(Бурибаева, 2014: s.7) Tərkibində türk sözlərini yaşadan rus atalar sözlərinin ən çoxu tarixlə bağlı olduğu və qədim türk xalqları ilə sıx münasibətlər zəminində formalaşdığı üçün Rus dili folklore nümunələri, o cümlədən, atalar sözü və deyimləri qədimdir dedik, bu qədimlik öz növbəsində onun tərkibində olan türk sözünün də qədimliyini və bu dilə daxil olmasının erkən tarixini göstərir. *Запас карман не тянет; На бедного Макара все шишки валяются; Без клиньев кафтана не сошьешь; От сумы, да от тюрьмы не зарекайся; Счастья алтыном не купишь; Деньги идут к деньгам; Все люди в шапках, один черт в колпаке; Добро должно быть с кулаками; С именем — Иван, без имени — болван; Сыт конь-богатырь, голоден —сирота...* (Nuriyeva, 2016: s.26-32) Uzun əsrlər boyu slav xalqlarının istifadə etdiyi, kəsərini, gücünü həyat səhnələrindən, ağır imtahanlarından keçib gələn atalar sözü və deyimləri təqdim edərkən göründüyü üzrə, tərkibindəki Türk sözlərinin böyük bir qisminin bu gün də rus dilində fəal işlənən türkiizmlər olduğu ortaya çıxır: “Два пара сапог”; “Безмозглая башка куда как легка”; “Комар лошадь не повалить”; “Без казны и власть не стоит”; “После поры не точат топоры”; “Баранов на шашлык не приглашают”; “Не пойман не кайф”; “Расти большой, не будь латшой”...

Beləliklə, şifahi xalq yaradıcılığının ən qədim və ən zəngin örnəklərindən olan atalar sözü və məsəlləri xalq məişətinin, onun həyat tərzinin, həm də tarixinin daha qədim çağları ilə əlaqədar olması ilə xüsusi bir əhəmiyyət daşıdığı kimi, məna zənginliyi, ifadə və məzmun dərinliyi ilə də seçilir. Əxlaqi-tərbiyəvi yük daşıyan atalar sözü və deyimlər uzaq keçmişdə əmələ gəlməklə, bütün tarix boyu insanı həyatının hər bir sahəsində müşayət etməkdədir. Türk sözlərinin leksik məna qrupları üzrə təsnifat aparsaq rus dilinin mükəmməl folklor nümunələri sayılan atalar sözü və deyimlərin xalqın dünyagörüşünün, yaşayış tərzinin bir çox xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən ayrı-ayrı anlayışları adlandıran fərqli xarakterli, maraqlı semantika və struktur cəhətləri ilə nəzərə çarpan türk mənşəli sözlərlə zəngin olduğu görünəcəkdir. Həyatı təcrübəyə əsaslanan (Paşayev, 1991: s. 31) bu nümunələrin tərkibindəki türk sözləri də istifadə dairəsinə görə çox genişdir: Bu üzdən slavyan dillərindəki türk mənşəli sözlər kompleks yanaşma tələb edir. Bu məqsədlə türk sözlərinin dil xüsusiyyətləri deyə – sintaktik, leksik, frazeoloji və semantik olmaqla (Бурибаева, 2014: s. 9) eyni səviyyədə araşdırılmalıdır:

Sosial-inzibati terminlərin – *altın, tyurma, kapun, tovar, dengi, kazna, katorqa, boyar* və s. işləndiyi: У грошового товара не проживаешь рубль; Не вяжись с казною-не пойдешь с сумой; С сумой да с тюрьмой никогда не

бранись; Счастье бедному *алтын*, богатому миллион; *Алтыном* воюют, без *алтына* горюют; Не было гроша, вдруг *алтын*; *Алтынного* вора вешают, полтинного чествует; Без *денег* торговать, как без соли хлебат; Чужие *денежки* зубасты; *Бумага* все терпит; Ешьте, ешьте- *хозяйку* тешьте; Злое ремесло *тюрьму* занесло; *Барышу* наклад большой (родной) брат; *Артельный* (общий) горшок гуще кипит; Собака лает, *караван* идет; *Барин* говорит горлом, а мужик горбом; *Барская* ласка до порога; *Кабак* ростирили горе да беда; *Барыня* в чепчике походя шепчет; Неволья, неволья - *боярский* двор: ходя-наешься, стоя выплещешься; Хозяйкою дом стоит; Хозяйка с кошкой в доме, а *хозяин* с собакой на дворе; Август *каторга*, да после будет мятовка; Во дороге и отец сыну *товариш*...

Müşahidələrimizə əsasən deyə bilərik ki, ruscadakı türk mənşəli sosial-inzibati terminlərin bolluğu rus-türk əlaqələrinin möhkəmliyini, bu münasibətlərin Şərqi slavyanlar üçün böyük önəm mədəni-siyasi güc daşdığından xəbər verir. Türk yer adlarının işləndiyi rus xalq atalar sözü və deyimlərdə: Хорош Париж, а живет у *Курмыш*; Хоть в *Орде*, да в добре; Нужда из **Сызраны** в Москву пеши шла; Казанская портомойная под Нижним воду замутила; Упрям как *Карамышевский* черт; Старших и в *Орде* почитают; Один глаз на нас, другой на *Арзамас*; Хитра, мудра *Казанская*, а хитрей *Астарханская*; Знают и *Казани*, что люди сказали; Один от *Золотой Орды*, другой от рыжей бороды...

Göründüyü kimi coğrafi adlar atalar sözünün tərkibində işlənərkən artıq üslubi rəng kəsb etmiş, Hələ bu tərkiblərdə iştirak etməzdən çox əvvəl sadəcə leksik vahidlər olaraq dilin söz sistemini təşkil etmişdilər. Sonrakı inkişaf müxtəlif üslubi keyfiyyətlər kəsb etmiş, semantik rənglərin daşıyıcılarına çevrilmiş, məcaz qolu yaranmışdır (Əlizadə, 1986: s. 233) Tərkibində türk soylu millət və tayfa, xalq adları olanlar: Не бьет стрела *татарина*; С одну сторону *черемиса*, а с другой берегися; Это сущая *татарщина*; Плыви себе *татарин*, Афимьи прошли (mənası: 11 avqust Dm. Donçukoyun qələbəsinin başlanmasına işarədir); Женские умы-что *татарские* сумы (tutumlu olmasına işarədir); Русский молодец – сто басурманов конец; Живы, чтоб татары сидячего не накрыли (ehtiyatlılıq nəzərdə tutulur); А ты добрый человек, не видел ли ты злого татарина?; Незванный гость хуже татарина; Бог не без милости, казак не без счастья; Терпи казак атаманом будешь... kimi etnonimlərin Rus fikrində öz fiziki və mənavi keyfiyyətləri ilə müəyyən yer tutduğunu demək olur. Bu hal Türk etnonimlərinin səciyyəvi milli-mənavi xüsusiyyətlərinin kənar şəraitlərdə ümumiləşdirilməsilə bağlıdır. (Nuriyeva, 2006: s. 213)

Geyim adları və aksesuarları əsasında formalaşanlar: Bu zaman Rus dilindəki yüksək işləkiyə malik olan *kolpak*, *epança*, *kaftan*, *kuşak*, *karman*, *çuyka*, *başmak*, *terlik*, *yubka* və b.k. sözlərin fəallığı müşahidə olunur: Выбирай *епанчу* на своему плечу; У него *кафтан* с подкладкой; У него подкладка дороже *кафтана*; Служить стану-по *кафтану*; Кто в *камке*, кто в *парче*, а кто и в холсту, по тому ж мосту...(камка “zolaqlı pambıq parça”); Ест орехи, а на *зипуне*

прорехи; В одном *кармане* (или *зепи*) пусто, в другом *капуста*; Свой *глаз алмаз*, в чужой *стекле* (*алмаз*); Дают холст-так прост; есть *атлас*-да не про вас; Наш *атлас* нейдет от нас; На воре *шапка* горит ; Пришел к *шапочному разбору*; В брюхе солома, а *шапка* с заломом; По Сеньке *шлык*, коли косенько сшит; По Сенке и *шапка*(по Еремке *колтак*); Ермак ходит заломя *колтак*; Хоть *гайтан* порви, да жену корми; Она и без мужа в *серьгах* щеголяет; Глаза — *бирюза*, а душа — сажа; Для милого друга и *сережку* из ушка; Держи *карман* шире; *Бархатный* весь, а жалце есть; Не будет пахатника-не будет и *бархатника*; Два *сапога* пара; *Сапожник* без *сапог*; Не осуди в лаптях — *сапоги* в сенях; Старые *башмаки* никогда не жмут; Перед свиньей *бисер* не мечут; Из спасибо *шубу* не сошьешь; К *шубе* ума не пришьешь; Этот *сарафан* вам не к рука; Ни рыба, ни мясо, ни *кафтан*, ни *ряса*... kimi atalar sözlərində istifadə olunan geyim adları türk soylu xalqlarda çox geniş istifadə olunmuşdur. (Nuriyeva, 2006: s. 102)

Yemək-içki adları (*şəşlik, yoğurt, sıçuk, buza, braqa, lapşa, kolbasa, kurmaç, araka, kovriqa, piroq*) əsasında formalaşanlar: На чужой *каравай* рот не разевай; Не красна изба углами, а *пирогами*; Нужда выучит как *калачи* едят; Аваккум не кум, своей *бражкой* отпотчует; Мы люди не гордые, нету хлеба, подавай пироги; Из отрезанных кусков *каравая* не сложишь; Лучше знаться с дураком, чем с *кабаком*; Раста большой-да не будь *латиной*; Русский гостинец-кулага с *саламатой*; Русский ни с мечом, ни с калачом не шутит; С хмелем познаться — с честью расстаться; Хлебушко- калачу дедушка; Кто *бражкой* упивается, тот слезами умывается; работа денежку копыт, хмель денежку тонит; хлеб с водою, да не пирог с лихвою...

Ev-yaşayışla bağlı sözlərin (*şalaş, saray, yurta, konura, oçak, barak, utyuq, balakir, arkan, kirpiç, kalaç, kalança, bardak*) iştirakı ilə: Плохой муж что *чемодан* без ручки: нести тяжело, а бросить жалко; Пятая колесо в *телеге*; Ни богу свечка, ни черту кочерга; Не в свой *сани* не садись; Не рад и блину, как *кирпичом* в спину С милым рай в *шалаше* На сердитых воду возят, а на дутых —кирпичи; Ни Богу свечка, ни черту *кочерга*; Голова — что *чан*, а ума — ни на капустный кочан; Носится как дурень с писаной торбой; Барский приказчик и в лохани указчик; Портной гадит, а утюг гладит; И псу конурка, и коту печурка; Кормит калачом, да в спину кирпичом... Hərbi terminlər; silah-sursat adları(*kobura, palas, berdis, misen, karaul, misur, kolçak, şisak, ura, kinjal və s.*) ilə formalaşanlar: Колчан пригож стрелами, а обед *пирогами*; Хоть *караул* кричи; С *топора* не разбогатаешь, а огорбатаешь

Что написано пером, того не вырубиш *топором*; Без ума ни *топором* тятать, ни ковырять лапоть; Терпение стан победы(стан “*hərbi düşərgə*”) Сморчком глядит, а богатырем кашу уплетает. Луг тут, копьё коротко, а *сабля* не вынимается; Отвага мед пьет и кандалы трет; Костлява — как *таран*; Иному гром не гром, а страшен барабан; Отставной козы *барабанищик*; У дурака язык опаснее *кинжала*; Два *кинжала* в одних ножнах не сойдутся; На

долгом веку накланяешься и батогу; Кто кричит **аман**, кто *атлан*... kimi dil faktları rus dilinin hələ qədim qatlarında Türk mənşəli hərbi leksik vahidlərin olmasının həqiqiliyini göstərir (Nuriyeva, 2006: s. 126) Heyvan adları və heyvandarlıqla əlaqədar sözlər: *kobila, baklan, kulik, karas, tarakan, baran, loşad sözlərin* iştirakı ilə: Бабу с возу, кобыле легче; Пожалел волк кобылу, оставил хвост да гривы; Сучка не всхочет-кобел не вскочит; Черного кобеля не отмоешь добела; В нужда и *кулик* соловьем свищет; На Руси не все *караси* — есть и *ерши*; Под каждой крышей свои мыши; Грозит мышь кошке, да издалека; Великан баклан, да есть изьян; На то и шука в море чтоб *карас* не дремал; Была бы шея, а *хомут* найдется; И волкы сыты, и овцы цели; За речкой-то и *таракан* хозяином живет; Агнец с *бараном*-едино племя; Баран в хлеве, рога в стене; Жди баран, пока трава растет; Свернул в бараний рог; Старее поповой кобылы; Каждый цыган свою лошадь хвалит; Для ленивой *лошади* и дуга в тягость; Подкова есть-осталось купить лошадь...

Komponentləri real tarixi faktları, konkret tarixi şəxsiyyətləri əks edən sözlər: Bu qisim nümunələrdə tarixi faktlar, hadisələr, tarixi simalar əks olunur: Нужда учит, а барщина мучит; И *Мамай* правды не съел; Как *Мамай* прошел; с времен **Батыя**; Если гора не идет к **Магомету**, то Магомет идет к горе... И Мамай правды не съел; Чтобы с тобой заговорила **турецкая сабля**; Гладко было на бумаге//Где хан, тут и Орда və s.kimi nümunələr Rus-Türk münasibətlərinin bəlli bir tarixi dövrünə işarə etməkdədir. Bu şəraitdə şəxs adlarına diqqət yetirsək, onların hansı dövrün məhsulu olduğu, hansı məqamda yaranıb formalaşdığını təxmin etmək mümkün olur (Sadıqov, 1986: s. 255). Beləliklə, xüsusi ağırlığın düşdüyü bu sözlərinin özünün informativ keyfiyyətinə əsasən onun meydana çıxdığı və aktual olduğu konkret zamanı da müəyyənləşdirmək mümkün olur: Tarixi şəxs adları ilə bağlı frazeoloji vahidlər müxtəlif istiqamətdə inkişaf edərək xalqın milli ənənələrini, dünyagörüşünü, psixologiyasını, siyasi, mədəni və s. s. əks etdirən əlamətlərə uyğun şəkil aldığı üçün məcazlaşma xüsusiyyəti qazanır, ümumiləşə bilir və bu xüsusi ad aparıcı rola malik olur (Əlizadə, 1986: s. 233) İşlənmə xüsusiyyətləri: Rus atalar sözü və məsəlləri öz tərkibində əski türk sözlərini – malaxay (“şapka növü”), karman (“cib”), tipun (yara, dilin ucunda yara), kulak (кулак “yumruq” qol/kol/kul sözündən), boyar (bay+ər “zəngin adam”), yasir, balçak, kolçan, yaruk, bolvan ... onlarla söz yaşadır: Идти в рать, так бердыш брать; Дома бурлаки байаны, а на плесу буяны; Чужой талан скоро растет, а наш еле ползет; Барышник и сам себе без божбы не верить; Баба ай-ай, а муж-малахай; Лучше грозный цар, чем семибоярщина; Пропали наши головы за боярами голыми; Типун тебе на язык; Ал (алый) цвет мил на весь свет; Солнышко садится- батрак веселится, солнышко восходит батрак сума сходит; После драки кулаками не машут)... Qeyd edək ki, bu sözlərin böyük əksəriyyəti mənbə dillərdə işlək deyil, unudulmaq üzrədir. Dəfələrlə deyildiyi kimi daxili və xarici şərtlərdən asılı olaraq dildə daim nələrsə ölüb yoxa çıxır bir çox gərəqli sözlərin müasir dildə hazırda saxlanmaması

səbəbi aydın olur (Filin, 1982: s.21). Ağızdan ağıza keçən cilalaşan, təkmilləşən bu atalar sözləri hər zaman saxladığı türk elementlərini özü ilə daşımış, itirməmişdir. Bir atalar sözü nümunəsi tərkibində birdən çox Türk sözü: За речкой – то и таракан хозяином живет; Талан не туман, не мимо идет; Барыш барышом, а магарычи даром; Кто о барышах, а кто о магарычах; Гладко было на бумаге, да забыли про овраги; Готов сани летом, а телегу – зимой; Русский гостинец – кулага с саламатой; *Колчан* пригож стрелами, а обед *пирогами*; Прости *колпак*, а *шапки* и так; *Ариин* на сукно, а кувшин на вино; Кормит *калачом*, да в спину кирпичом; Те же кафтаны, да не те *карманы*; Ты на безмен, а он *с ариином*; Золотой кафтан охотнику, а *золотой карман* работнику. Rus ədəbi dilində, habelə ağızlarında Türk sözlərinin bolluğu atalar sözlərinin tərkibində istifadə edilən türkiizmlərin də üstün səviyyəsini müəyyənləşdirir. Həqiqətən Rus dili tarixində Türk dili elementləri yüksək fəallıq kəsb etmişlər (Бурибаева, 2014: s.7)

Bir sıra sözlər gözəcarpacaq səviyyədə üstünlük təşkil edir: сапог, денга, кафтан, алмаз, казна, шапка, алтын, калаç, xüsusiən bəzi müəyyən türk sözlərinin işlənmə tezliyi qeyd olunur. Алмаз алмазом режется, вор вором губится; Свой глаз алмаз- свой призор; Алмаз- ангельская слеза; Рубаха *кафтана* к телу ближе. Худая слава, что без кафтана; По Ереме шапка, по Сеньке *кафтан* (*колпак*). И *кафтан* греет, когда *шубы* нет. Этот *кафтан* (сарафан) вам не к рука Этот *кафтан* не по нашим (или нам не по) плеча; В драке, богатый лицо бережет, убогий кафтан; Кафтан кафтаном, а борода даром; Хоть кафтан и сер, а ум не черт съел. Мужик хоть и сер, да ум-то у него не черт съел; Кафтан зелёный, да бит ежедён. Пошел в суд в кафтане, а вышел нагишо; Пуст **карман**, да *синь кафтан*, *щеголь*; Не велик, да широк, кафтан короток; У него кафтан с подкладкой; Житье хорошее: семерых в один кафтан согнали! Шуба за кафтаном тянется, Видит и кривой, на ком *кафтан* плохой; У него каждая копейка алтынным гвоздем прибыта; Деньги счет любят; Деньги дело наживное; Денежка не бог но полбога есть; Умный без денег богат; Умный человек — хозяин деньгам, скупой — слуга; Без ума суму таскать, а с умом деньги считать; С него шапки не снимешь...

Qafiyə düzümündə iştirak edir: “Муж в **тюрье**, жена в *сурме*” (тюрье+ сурме); *Аркан* — не *таракан*: зубов нет, а шею ест(*аркан* + *таракан*); Золотой кафтан охотнику, а золотой карман работнику(*кафтан*+ *карман*); Кому пироги да пышки, а кому желваки да шишки(*пышки*+ *шишки*); Кому ест *талан*, тот будет *атаман* (талан + *атаман*); “Выбирай епанчу на своему плечу(*епанчу* + *плечу*); Каков Мартын, таков и него алтын(*Мартын*+ *алтын*); Был Иван, а стал болван (Иван+*болван*); Какие *сани*, такие сами (*сани*+ *сами*); Рад Епифан, что нажил серый кафтан(*Епифан*+ *кафтан*); Дурак не глядит и на кулак(*дурак* +*кулак*); Служить стану по *кафтану* (стану +*по кафтану*); Мертвому плач, а живому калач (*плач*-калач); Добр Мартын, коли есть *алтын* (Мартын + *алтын*); Худ Роман, коли пуст *карман* (Роман+ *карман*). Özlüyündə böyük linqvistik

və etnokulturoloji önəm kəsb edən atalar sözü, məsəllər, deyimlər kimi miras örnəklərinin tərkibində qullarılan Türk sözləri həm də sayı minlərlə ölçülən bu sözlərin Rus dilində malik olduğu geniş və sabit mövqeyinin göstəricisi olaraq çıxış edir: Слову — вера, хлебу — мера, деньгам — счет; Хорошо беречь шубу на стужу, а деньги на нужу; Алтын серебра не ломит ребра; Береги денежку про черный день; На колбасах штаны проел; Сапоги смазные, а дыры сквозные; Сапог-то скрипит, да в горшке не кипит; Хоть без штанов, да в позументах; Шапка в рубль, а щи без круп; Займы — та же кабала; За спасибо кума пеша в Москву шла; В своей сермяжке никому не тяжело; Залетела ворона в боярские хоромы; Коза на горе — выше коровы в поле; Одной шапкой двоих накрывает; Бархатный весь, а жалыце есть; Где прыжком, где бочком, где ползком, а где и на карачках; Добрый баранчик, да по-волчьему воет; Железный кулак в бархатной перчатке; Коли птицу ловят, так ее сахаром кормят; Дал топор - дай же и топорище; Старые башмаки никогда не жмут; У старой телеги все колеса трещат; Умыкали савраску горы да овражки; Умыкали бурку крутые горки; Жива душа калачика чаёт; В одном *кармане* - вошь на *аркане*, в другом — блоха на цепи; И *кафтан* греет, когда шубы нет; И то бывало, что и мы кашу едали, а ныне — и тюря в честь; Кафтан-то новый, да дыры-то старые; Лиха беда *кафтан* нажить, а рубаху и дома сошьют; На босую ногу всякий башмак впору; Не бойся того поста, когда в амбаре хлеба нет; Не замесишь густо, как в амбаре пусто; Не куплен - не холоп, не закабален — не работник; Откладывать в долгий ящик və s.

Xalqların mənəvi dünyasını əks edən atalar sözü və məsəllər əlbəttə təkcə filoloqlar üçün deyil, bir o qədər də etnoqraf, tarixçi, yazıçı, filosof, həm də xalq ruhunu, onun dilini hiss etmək, duymaq istəyi hər bir insan üçün çox qiymətli mənbədir. Çünki xalq müdrikliyinin, xalq zəkasının, xalqın həyat təcrübəsinin bədii ifadəsi (Paşayev, 1991: s.9) olan atalar sözü və məsəllər əsrlər uzunluğunu mənsub olduğu xalqın fikir dünyası, onun meridianları, qütbləri barədə toplanmış bir miras hesab etmək olar. Mənbəyi həyat, müəllifi xalq olan, yaşamı bütün zənginliyi ilə əks edən bu örnəklər həyatı təcrübələrinin dərkə nəticəsində meydana çıxdığı üçün bu qədər qiymətlidir. Belə bir tarixi-mədəni dəyər daşıyan müxtəlif dil nümunələrində – dilin və düşüncənin qədim örnəkləri olan atalar sözü və məsəllərində türk sözlərinin dərin işlənmə tarixi və malik olduğu geniş işlənmə dairəsi göründüyü kimi təsadüfi hal olaraq qarşılanmamalıdır.

QAYNAQLAR

1. İsrəfil, Abbaslı (2009), Atalar sözü, Bakı, Öndər nəşriyyatı
2. Ömer Asım Aksoy(1988), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 1 c., İstanbul, İnkılab kitabevi yayınları

3. Şihret Türmen, Aktaş (2004) , Seçme Atasözleri ve Eleştirmeli Açıklamaları, Ankara, Akçağ yayınları
4. Bulutxan, Xəlilov (2008), “Atalar sözləri”, Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası, Bakı, Nurlan nəşriyyatı, s.272-276
5. Майнурa, Бурибаева (2014), Тюркизмы Русском языке. От вариантов к норме, Москва, Наука , 2014
6. Владимир, Даль (2018), 1000 русских пословиц и поговорок, Москва, Рипол Классик
7. Николай Константинович, Дмитриев (1962), Строй тюркских языков, Сб. Избр. трудов, Москва, изд. Восточной Литературы
8. Zinyət, Əlizadə (1986) “Atalar sözlərində onomastik layın sintaktik və semantik xüsusiyyətləri”, Azərbaycan Onomastikası Problemlərinə dair Konfrans Materialları (23-25 mart), Bakı, ADPU Yayınları, s. 232-235
9. Федот Петрович, Филин (1982), О словарном составе языка великорусского народа, Вопросы языкознания, Москва, № 5, с. 18-28
10. Kamil Veli, Nərimanoğlu (2005), Özümüz. Sözüümüz, Bakı, Çinar-Çap Yayın Evi
11. Minaxanım, Təkəli Nuriyeva (2006), Rus dilində Türk sözləri, Bakı, Nurlar nəşriyyatı
12. Minaxanım, Təkəli Nuriyeva(2016), “Şərqi slavyan dillərində əski türk sözləri”, Türkoloji qurultayın türk xalqlarının mədəni-mənəvi birliyinin yaradılmasında rolu Respublika Elmi-praktik konfr.materialları(12-13 oktyabr), Bakı, ADPU Yayınları, s.26-32
13. Zakir, Sadiqov (1986), “Atalar sözü və məsəllərdə, tapmaca və bayatılarda şəxs adları” Azərbaycan Onomastikası Problemlərinə dair Konfrans Materialları (23-25 mart), Bakı, ADPU Yayınları, s. 255-257
14. Елизавета Николаевна, Шипова (1976), Словарь тюркизмов в русском языке, Алма-Ата, изд. Наука
15. Vəli, Paşayev (1991), Atalar sözü və məsəllərin təlim-tərbiyəvi xüsusiyyətləri haqqında, Azərbaycan filologiyası məsələləri, 5. Buraxılış, Bakı, s. 29-35.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlkin variant 16.01.2023

Son variant 25.01.2023